

7. Las pensiones suben el 0,25% en 2017 ¿Cómo quedan las más altas y más bajas? UEL : http://economia.elpais.com/economia/2016/12/30/actualidad/1483100547_830872.html.

8. Prestación por Desempleo. 2017. URL : http://www.citapreviainem.es/prestacion-por-desempleo/#Cuanto_se_cobra_con_la_prestacion_contributiva.

9. Demographic analysis. Europa. 2016. URL : <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=502>УДК.

10. Титаренко Л. Становлення, розвиток та перспективи соціально орієнтованої держави в Україні. DRIDU. 2009 / Л. Титаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01\(1\)/Titarenko.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01(1)/Titarenko.pdf).

УДК 340.12 (045)

ПОЛОНКА І.А.

КОМПЛЕКСНИЙ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНО ПРОТИПРАВНОГО ДІЯННЯ

Статтю присвячено теоретико-правовому аналізу розуміння класифікаційних та сутнісних особливостей ознак об'єктивно протиправного діяння. Наведено авторські ознаки об'єктивно протиправного діяння, а саме: протиправність, суспільна шкідливість (небезпечність), невинуватість, суб'єктність та застосування заходів захисту. Вказано на перспективи подальшого дослідження.

Ключові слова: об'єктивно протиправне діяння, протиправність, суспільна шкідливість, невинуватість, заходи захисту.

Статья посвящена теоретико-правовому анализу понимания классификационных и существенных особенностей признаков объективно противоправного деяния. Приведены авторские признаки объективно противоправного деяния, а именно: противоправность, общественная вредность (опасность), невинность, субъектность и применение мер защиты. Указано на перспективы дальнейшего исследования.

Ключевые слова: объективно противоправное деяние, противоправность, общественная вредность, невинность, меры защиты.

The article is devoted to theoretical and legal analysis of understanding of classification and the essential features of attributes of an objectively wrongful act. The author's attributes of objectively wrongful act, namely, illegality, social harm (danger), innocence, subjectivity and the use of protective measures, are given. The perspectives of further researching are underlined.

Key words: objectively wrongful act, wrongfulness, social harm, innocence, protective measures.

Вступ. Сучасна юридична наука і практика повинні базуватись на єдиній логіко-мовній основі, яка визначає загальноправові поняття. Із дидактичного боку можливість чіткого розмежування правових понять і категорій характеризують юриста як грамотного та професійного спеціаліста. Труднощі в розмежуванні існують у визначеннях схожих правових явищ, які мають відмінний сутнісний і змістовий обсяг і, відповідно, різне юридичне значення. Безумовно, до таких правових понять слід віднести об'єктивно протиправне діяння.

На сьогодні варто констатувати, що об'єктивно протиправне діяння належить до кола правових інтересів наукової спільноти досить побічно. Здається парадоксальним той факт, що ця

© ПОЛОНКА І.А. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри професійних та спеціальних правових дисциплін (ПВНЗ «Буковинський університет»)

категорія жодного законодавчого визначення не має, навіть серед учених-правників не простежується загальна позиція щодо її місця у системі неправомірних діянь.

Тому логічною є гіпотеза про те, що для правильного та однакового використання у теорії права необхідно розглянути основні ознаки об'єктивно-протиправного діяння, які й допоможуть виявити його відмінність від інших форм вираження неправомірної поведінки і вкажуть на його самостійність серед інших неправомірних діянь.

Стан дослідження. Серед наявних розробок у галузі об'єктивно протиправного діяння, а саме вивчення питання його ознак, необхідно відзначити роботи С.С. Алексєєва, І.В. Гловюк, О.Ф. Скакун, О.В. Козаченка, В.М. Кудрявцева, А.М. Шульги, А.С. Шабурова та ін.

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-методологічний аналіз основних ознак об'єктивно протиправного діяння.

Результати дослідження. У реальному житті прояви об'єктивно протиправного діяння досить різноманітні і часто не вкладаються у штучно створені спрощені схеми. Неоднозначність думок про його сутність пояснюються багатоаспектністю цього явища, недостатньою вивченістю. Це, у свою чергу, викликано природними причинами: автори аналізують цю категорію на різному рівні абстракції, у різному взаємозв'язку з іншими явищами правової дійсності.

Сутність об'єктивно-протиправного діяння може бути розкрита тільки шляхом виокремлення його характерних ознак. Розглянемо їх.

Протиправність є формальною ознакою будь-якої неправомірної поведінки, зокрема й об'єктивно протиправного діяння, і виражається у поведінці, яка порушує, хоча і невинно, норми об'єктивного права, а, відповідно, і суб'єктивні права та охоронювані законом інтереси. Ця ознака дозволяє віднести об'єктивно протиправне діяння до неправомірної поведінки, тому що, як зазначає А.С. Алексєєв, протиправність є юридичним виявленням суспільно шкідливого вчинку [1, с. 216].

Хоча протиправність має загальний характер, що виражає будь-який вид неправомірних діянь, однак, якщо розглядати ознаку протиправності на рівні конкретних форм вираження неправомірної поведінки, то відмінності неминучі: у кожному виді діянь ця ознака повинна проявлятися своєрідно й індивідуально, характеристики двох і більше елементів одного об'єкта не можуть бути ідентичними.

Специфічність форм вираження неправомірної поведінки з позицій їх протиправності укладена у правових нормах, що регулюють належну поведінку. Одні норми, закріплюючи належний порядок поведінки суб'єктів, наказують належне виконання ними своїх юридичних обов'язків; інші, визначаючи моделі асоціальної шкідливої поведінки, забороняють їх під страхом застосування покарання.

У будь-якому разі невиконання вимог правових норм характеризує діяння як протиправне, проте деколи протиправність пов'язана з невиконанням юридичних обов'язків, а іноді – із вчиненням заборон і караного діяння. Відповідно, неоднакові за структурою і змістом правові норми у разі їх порушення чи недотримання опосередковують появу різних модифікацій ознаки протиправності. Таким чином, розуміння ознаки протиправного діяння зумовлено місцем цього діяння у системі неправомірної поведінки.

Для характеристики загального поняття неправомірної поведінки протиправність визначається як порушення діючих правових норм; для характеристики об'єктивно протиправного діяння – як невиконання юридичних обов'язків; для характеристики, наприклад, правопорушень – як вчинення забороненого і караного діяння.

Це різні аспекти в розумінні протиправності, існування яких зумовлено різною значущістю юридичних обов'язків для суспільства і держави, опосередкованою характером шкідливих наслідків, які настають у разі їх невиконання.

Існує думка, відповідно до якої протиправність має об'єктивно-суб'єктивний характер [2, с. 190]. Об'єктивна в тому сенсі, що означає порушення норм об'єктивного права, а суб'єктивна – оскільки застосовується лише до свідомих вольових учинків людини.

З цієї позиції існують лише об'єктивно-суб'єктивні протиправні діяння, але не об'єктивно протиправні. У такому разі, якщо протиправність завжди винна, то, отже, відсутність вини свідчить про відсутність протиправності. Зокрема, таку позицію підтримує В.Н. Кудрявцев, вказуючи, що протиправність – це наукова абстракція, узагальнення істотних ознак усіх протиправних діянь [2, с. 201]. Такими загальними ознаками будь-якого протиправного діяння є факт недотримання вимог правової норми і, отже, факт порушення відповідних правових відносин. Однак самі умови порушення різні залежно від галузей права. До них, зокрема, належать і вимоги наявності вини. Оскільки у галузі цивільного права вина не є необхідною умовою відповідальності, то для

цивільного права протиправною поведінкою може бути визнане і невинне заподіяння шкоди. Однак поширювати це положення на інші галузі права немає ніяких підстав. Поняття «об'єктивної» протиправності невинної поведінки людини з позиції кримінального права не має ніякого практичного сенсу, оскільки відповідно до діючих законів воно не може спричинити кримінальної відповідальності, а, отже, позбавлене кримінально-правового значення.

Таке твердження видається спірним, оскільки не слід ототожнювати вину і протиправність, оскільки діяння зовні можуть об'єктивно порушувати норми права, тобто бути протиправними, хоча вина особи відсутня. Думається, що наведена вище позиція є наслідком змішування понять правопорушення, протиправності і відповідальності. Автори виходять із того положення, що всяке протиправне діяння повинно тягнути за собою юридичної відповідальності. Але відомо, що не всяке правопорушення тягне відповідальність, оскільки законодавець сам закріплює можливість звільнення особи від відповідальності, незважаючи на вчинення нею правопорушення. У тому ж Кримінальному кодексі України передбачена можливість застосування примусових заходів медичного і виховного характеру до неповнолітніх і неосудних, хоча їхні діяння злочинами не визнаються, не є можливим, як правило, говорити про наявність у їхній поведінці вини. Крім того, діяння не перестає бути протиправним і суспільно шкідливим тільки тому, що відсутня ознака винності. Так само заподіюється шкода суспільним відносинам, так само порушується норма права. Видається більш правильним говорити, що дії, які невинно порушують чуже суб'єктивне право, є протиправними, тоді ознака, що розглядається, досить чітко виражає правову природу об'єктивно протиправного діяння.

Основна матеріальна ознака об'єктивно протиправного діяння – це суспільна шкідливість (небезпечність), яка характеризує сутність будь-якого неправомірного діяння, у результаті вчинення якого заподіюється матеріальна чи моральна шкода громадянам, організаціям і державі загалом, крім цього, вони зазіхають на відносини, які є об'єктом охорони в різних галузях права.

Залежно від галузевої належності можна говорити і про суспільну небезпечність, і про суспільну шкідливість об'єктивно протиправного діяння.

Суспільна шкідливість (небезпечність) як соціальна властивість об'єктивно протиправного діяння полягає саме в тому, що ці діяння порушують розпорядження норм права, які визначають справедливий устрій суспільного життя і найбільш прийнятні варіанти поведінки. Справді, особа, порушуючи норму права, можливо, не віддає або не може віддавати собі звіт у своїх неправомірних діяннях, або не може вести себе інакше в ситуації, що склалася. Проте це не означає, що така поведінка не порушує інтереси інших осіб або держави загалом.

Суспільна шкідливість (небезпечність) – це об'єктивна категорія, і настання шкоди, тобто несприятливих наслідків для конкретних осіб, суспільства або держави, не залежить від бажання або небажання особи заподіяти таку шкоду. Тому пов'язувати шкоду з суб'єктивними моментами видається неправильним, як і шукати об'єктивно-суб'єктивний характер протиправності.

Підкреслимо, що наслідки вчинення об'єктивно протиправного діяння дезорганізують суспільні відносини і водночас (хоча і не завжди) тягнуть знищення будь-якого блага, цінності, суб'єктивного права, обмеження користування ним, утиску свободи поведінки інших суб'єктів у супереч закону. Відповідно, варто говорити, що суспільна шкідливість (небезпечність) – це невід'ємна сутнісна властивість об'єктивно протиправного діяння.

Іншою специфічною властивістю об'єктивно протиправного діяння, що дозволяє відмежовувати його від інших форм вираження неправомірної поведінки, є невинність. Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати суспільної шкідливості свого діяння, не передбачала можливості настання суспільно шкідливих наслідків і не повинна була, не могла їх передбачити, то її діяння слід кваліфікувати як невинні.

Неусвідомлення характеру своєї поведінки і непередбачення наслідків своєчасного діяння можуть бути зумовлені причинами об'єктивного характеру. Наприклад, події розвиваються так, що суб'єкт об'єктивно не може передбачити всієї сукупності зв'язків і відносин у ситуації, учасником якої він є. Ця ознака є домінуючою над іншими, тому що саме вона вирізняє індивідуальність об'єктивно протиправного діяння і його самостійність з-поміж інших неправомірних діянь.

У загальній теорії права існує позиція, згідно з якою невинність особи під час об'єктивно протиправного діяння може характеризуватись індивідуальними особливостями суб'єкта, його нездатністю усвідомлювати, передбачати і правильно оцінювати розвиток навіть найпростішої ситуації [3, с. 45].

Звідси випливає інша особливість об'єктивно протиправного діяння – його суб'єктність. Крім традиційних суб'єктів неправомірної поведінки, можуть бути несамовиті, недієздатні особи, а також особи, які не досягли на момент вчинення діяння віку, передбаченого законом.

У науці неосудність трактується як психічний стан особи, що полягає у нездатності віддавати собі звіт у своїх діях, бездіяльності (усвідомлювати фактичний характер і суспільну шкідливість діяння) або керувати ними в момент їх вчинення внаслідок стану психіки або недоумства, результатом якого є звільнення від юридичної відповідальності і покарання з можливістю застосування за рішенням суду примусових заходів медичного характеру.

Правильною видається позиція І.В. Гловюк, згідно з якою правосуддям слід вважати і розгляд та вирішення справ про об'єктивно протиправні діяння, тобто про діяння, які вчинені неосудними особами та особами, які не досягли віку кримінальної відповідальності [4, с. 140].

Наступною властивістю об'єктивно протиправного діяння є застосування заходів захисту. Однак з приводу доцільності цієї ознаки існує велика кількість дискусій. Розглянемо цю проблему.

Як відомо, в загальнометодологічній науці немає нічого складнішого, ніж обґрунтування конструкцій, визнаних винятком з основного правила, загальноприйнятої схеми. Одним із таких явищ правової дійсності є феномен об'єктивно (невинної) юридичної відповідальності, на базі вивчення якої і виникає відповідна концепція, яка визнається сьогодні однією із найбільш дискусійних у теорії юридичної відповідальності.

Необхідно відзначити, що об'єктивно протиправне діяння порушує передбачені правом заборони, чим заподіює шкоду іншим особам, суспільним відносинам, сформованим і охоронюваним у суспільстві та державі. Внаслідок цього об'єктивно протиправне діяння є юридичним фактом, що спричиняє виникнення, зміну або припинення правовідносин, тим самим породжує відповідні правові наслідки. Таким чином, під час здійснення об'єктивно протиправного діяння у необхідних випадках у рамках охоронних правовідносин можливе застосування різних заходів правового примусу.

Аналізуючи різні думки з приводу змісту заходів правового примусу, визначимо основні його види: заходи відповідальності і захисту. Водночас відсутність законодавчої диференціації, неможливість виокремлення єдиного погляду науковців щодо означеного питання призводять до ототожнення заходів захисту і юридичної відповідальності, що негативно впливає на реалізацію заходів правового примусу в теорії права. Розглянемо такий стан речей докладніше.

Як зазначалося вище, у юридичній літературі досить давно обговорюється питання, чи може вчинення об'єктивно протиправного діяння спричинити застосування заходів юридичної відповідальності. Якщо можливість застосування заходів захисту під час здійснення об'єктивно протиправних діянь загалом визнається, то щодо застосування заходів юридичної відповідальності єдиної думки не існує. Значною мірою це пов'язано з тим, що деякі норми цивільного права встановлюють міру державного впливу за випадкове або «безвинне» заподіяння шкоди.

У цьому контексті варто навести думку В.В. Сельської, яка розрізняє субсидіарну відповідальність і трактує її як відповідальність «без вини». Таким чином, підставою субсидіарної відповідальності є не правопорушення, а об'єктивно протиправне діяння, оскільки відповідальність настає для суб'єкта, який не безпосередньо вчинив соціально шкідливе діяння, але на якого з огляду на різні причини покладений обов'язок нести за нього відповідальність [5, с. 121].

Вважаємо, що тут має місце неточна термінологія деяких нормативних актів, у яких підвищені юридичні обов'язки іменуються відповідальністю. У цивільному законодавстві, незважаючи на назву, йдеться не про юридичну відповідальність як таку, а саме про обов'язок особи, яка невинно порушила право, відшкодувати потерпілому заподіяну шкоду.

Об'єктивно протиправне діяння може спричинити застосування різних заходів захисту. О.В. Козаченко вказує, що кримінально-правовий захід є системою прийомів і способів здійснення примусового та реабілітаційно-заохочувального впливу держави на кримінальні практики (кримінальні правопорушення, об'єктивно протиправні діяння, зловживання правом та ін.), правомірну поведінку, які застосовуються на підставі закону [6, с. 242].

На нашу думку, під заходами захисту слід розуміти юридичні засоби охоронного характеру, спрямовані на захист і поновлення порушених прав особи, які застосовуються незалежно від вини порушника. Підставою заходів правового захисту є дії, які об'єктивно протиправні і завдали шкоди, але при цьому не є винними.

Основне, що відрізняє їх від заходів юридичної відповідальності, це мета. Заходи захисту переслідують насамперед відновлювальну мету і здійснюються в інтересах особи, права якої порушено (приміром, скасування незаконного акту).

Крім цього, чітким і вагомим критерієм розмежування означених заходів примусу є підстава їх застосування. Для притягнення винної особи до юридичної відповідальності необхідна

наявність у її діянні ознак повного складу правопорушення, а для заходів захисту досить факту вчинення неправомірної дії чи бездіяльності.

Підтримуючи вказану позицію, зазначимо, що об'єктивно протиправне діяння не повинно бути підставою для притягнення особи до юридичної відповідальності навіть у виняткових випадках. Юридична відповідальність повинна наступати тільки за вчинення особою правопорушення, що має усі властиві для цього виду неправомірної поведінки ознаки, зокрема вину, тобто повинен бути присутнім повний склад правопорушення.

Правильною видається і думка І.В. Глов'юк, яка зазначає, що під час вчинення об'єктивно протиправних діянь узагалі не можна говорити про наявність кримінальної відповідальності, тому тут слід застосовувати термінологічну конструкцію «заходи кримінально-правового впливу», оскільки вони включають як заходи кримінальної відповідальності, так і примусові заходи медичного та виховного характеру [4, с. 142].

Висновки. Згідно з проведенням комплексним аналізом об'єктивно неправомірне діяння характеризується такими ознаками: протиправність, суспільна шкідливість (небезпечність), невинуватість, суб'єктність (крім традиційних суб'єктів неправомірної поведінки, можуть бути несамовиті, недієздатні особи, а також особи, які не досягли на момент вчинення діяння віку, передбаченого законом) та застосування заходів захисту (примусові заходи виховного і медичного характеру, превентивні (профілактичні), реституційно-компенсаційні, у передбачених законом випадках – обов'язок відшкодувати шкоду потерпілому).

Якщо конкретизувати майбутні напрями перспективних досліджень, то їх можна зобразити таким чином. По-перше, більш докладного вивчення потребують причини й обставини виникнення об'єктивно протиправного діяння. По-друге, загальнотеоретичний аналіз слід застосувати до його видів, які мають власну компонентно-структурну організацію і можуть бути класифіковані на відповідні підвиди з подальшим аналізом. По-третє, у механізмі правового регулювання необхідно «розширити предметне поле» до меж аналізу ефективності правового впливу на певний варіант неправомірної поведінки. По-четверте, опрацювати правотворчий механізм моделювання актів об'єктивно протиправної поведінки з метою «юридичної адаптації» сучасного законодавства до реалій фактичної поведінки людей.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С.С. Проблемы теории права : в 2 т. / С.С. Алексеев. – Свердловск, 1972. – Т. 1. – 396 с. ; 1982. – Т. 2. – 362 с.
2. Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология / В.Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1982. – 288 с.
3. Правонарушения и юридическая ответственность : [учеб. пособ.] / В.В. Игнатенко, С.Н. Кожевников, И.А. Минникес, Р.К. Русинов и др. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1989. – 72 с.
4. Глов'юк І.В. Концептуальні питання тлумачення поняття «правосуддя у кримінальних справах» / І.В. Глов'юк // Актуальні проблеми держави та права. – 2009. – Вип. 50. – С. 136–142.
5. Сельська В.В. Підстави та умови субсидіарної юридичної відповідальності / В.В. Сельська // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (20 трав. 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. – Одеса : Юрид. літ-ра, 2016. – С. 120–122.
6. Козаченко О.В. Кримінально-правові заходи: культурно-антропологічний вимір : [монографія] / О.В. Козаченко. – Миколаїв : Іліон, 2011. – 504 с.
7. Проблеми правової відповідальності : [монографія] / Ю.П. Битяк, Ю.Г. Барабаш, Л.М. Баранова та ін. ; за ред. В.Я. Тація, А.П. Гетьмана, В.І. Борисової. – Х. : Право, 2014. – 348 с.
8. Чугуніков І.І. Правовідносини та форми їх реалізації у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І.І. Чугуніков. – Одеса, 2001. – 19 с.